

سناریوهای ممکن در آینده پژوهی روابط خارجی ایران و عربستان مبتنی بر تحولات منطقه عربی

^۱ محسن رستعی

^۲ عبدالرضا فرجی راد

^۳ رحیم سرور

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۰/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱۲/۱۰

چکیده

در تحقیق حاضر که مستخرج از رساله دکتری است محقق به دنبال طرح سناریوهای ممکن مبتنی بر تحولات منطقه عربی است. به منظور انجام صحیح و علمی پژوهش، ابتدا این سؤال طرح می‌گردد که مهم‌ترین سناریوهای ممکن در روابط خارجی ایران و عربستان مبتنی بر تحولات ژئوپلیتیکی منطقه عربی چیست؟ نوع تحقیق، کاربردی و روش تحقیق تحلیلی - توصیفی (با استفاده از تکنیک گلوله برفی) است. در این روش ۲۵ نفر از اساتید و افراد نخبه با ویژگی‌های خاص انتخاب و از طریق پرسشنامه مورد سؤال قرار گرفتند که از طریق این خبرگان مؤلفه‌ها، شاخص‌ها و گویه‌ها ارزیابی شده و در نهایت پرسشنامه برای آن‌ها ارسال گردید. پس از تأیید پایایی و روایی پرسشنامه، جهت تحلیل نتایج از آزمون فریدمن استفاده شد. مهم‌ترین شاخص‌ها برابر آزمون فریدمن، در آینده پژوهی مؤلفه‌های پنج‌گانه روابط خارجی ایران و عربستان عبارت‌اند از: ایدئولوژی اسلامی (اختصاصاً مسائل مربوط به نفوذ انقلاب)، موقعیت، ایدئولوژی (اختلاف فکری دو کشور مثل قرائت از اسلام و ... است)، اختلاف ساختاری، مهارت‌های نظامی. و مهم‌ترین مؤلفه‌های تاثیرگذار در تدوین سناریوی ممکن در روابط خارجی ایران و عربستان به ترتیب اهمیت؛ دفاعی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است که سناریوهای محتمل هم بر همین مبنا نوشته شده است. همچنین محقق به این نتیجه می‌رسد مهم‌ترین تحولات تأثیر گذار منطقه ای در روابط خارجی دو کشور، تحولات یمن، تحولات عراق، تحولات سوریه، تحولات بحرین، تحولات لبنان و فلسطین و... است. بنابراین پیشنهاد می‌کند ملاحظات راهبردی در خصوص تنظیم روابط با عربستان سعودی با ترسیم اهداف مرحله ای و حرکت‌های گام به گام و تدریجی اتخاذ گردد.

واژه‌های کلیدی: سناریو، آینده پژوهی، روابط خارجی، تحولات منطقه عربی، سناریوهای ممکن

^۱ نویسنده مسئول و دکترای جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی

^۲ دانشیار جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی تهران واحد علوم و تحقیقات

^۳ دانشیار جغرافیای شهری دانشگاه آزاد اسلامی تهران واحد علوم و تحقیقات

مقدمه

سازماندهی امور جامعه نمی‌تواند از تفکر درباره آینده فارغ باشد. باید با تفکر در مورد آینده به کشف آن پردازیم، به گونه‌ای که بتوانیم آن را آن‌گونه که مایلیم بسازیم. امروزه «دانش» ابزار مهم قدرت به شمار می‌رود؛ چنان‌که دانشمندان نیز افسران بزرگ این عامل قدرت‌اند. آنان باید این توانایی را داشته باشند که با چشم تیزبین خود دور دست را ببینند و بتوانند حیطة و قلمرو حرکت دانش را شناسایی کنند.

عربستان با تولید روزانه ۱۲ میلیون بشکه نفت در روز تأثیر عمده‌ای در حفظ ثبات قیمت این طلای سیاه ایفا می‌کند و از سوی دیگر قرار گرفتن قبله گاه مسلمین جهان و منافع فرهنگی و مادی آن، جایگاه عربستان را در جهان اسلام ممتاز می‌سازد. بنابراین اولویت‌های سیاست خارجی عربستان را می‌توان در رهبری جهان عرب و حفظ همزمان جایگاه پیشتاز خود در صادرات نفت عنوان کرد، با این نگاه تعارضات سیاست خارجی ریاض هم در چگونگی ایجاد هارمونی مناسب میان رهبری جهان عرب از یک سو و حفظ روابط راهبردی با غرب از دیگر سو مشهود است. در سطح منطقه‌ای، بعد از تحولات، عربستان نسبت به افزایش نقش ایران در لبنان، فلسطین، سوریه و به ویژه عراق نگران است، تحولات چند سال گذشته در منطقه خاورمیانه که موجب افزایش نفوذ جمهوری اسلامی ایران و شیعیان شد، اسباب نگرانی پادشاهی سعودی در مورد کاهش نقش و نفوذ خود در منطقه را فراهم آورده است. این نگرانی‌های اخیر به همراه حساسیت و سوء ظن‌های همیشگی عربستان به ایران، واکنش‌هایی را از سوی ریاض به منظور تغییر در معادلات منطقه برانگیخته است. از سوی دیگر عربستان همواره خود را در نقش یک مدافع تمام عیار اهل سنت تعریف کرده است و نسبت به کاهش نقش سنی‌ها در عراق، لبنان و یا کشورهای همجوار خود مانند بحرین حساس و نگران است. عربستان توانایی بر هم زدن بیشتر اوضاع در منطقه را از طریق حمایت از نیروهای ضد شیعی دارا است؛ امری که جمهوری اسلامی ایران لازم است نسبت به آن حساس باشد.

بیان مسئله

عربستان به دلیل ساختار خاص اجتماعی و فرهنگی خود، از دیگر کشورهای خاورمیانه و حتی کشورهای همسایه آن در حوزه جنوبی خلیج فارس متمایز است. ایران و عربستان همواره به عنوان دو کشور و دو قدرت تأثیرگذار جهان اسلام، در منطقه خاورمیانه و خلیج فارس مطرح بوده‌اند و هر کدام بنا به دلایل مشابه و متفاوت، نقشی برتر برای خود در روند تحولات منطقه‌ای قائل می‌باشند. روابط خارجی بین دو کشور از پیروزی انقلاب تاکنون همواره با نوساناتی توأم بوده است. اما جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی با توجه به ظرفیت‌ها و ویژگی‌های خود، دو کشور مهم و تعیین کننده در منطقه محسوب می‌شوند. پیروزی انقلاب اسلامی نه تنها از اهمیت روابط دو کشور نکاست بلکه پدیده نوین انقلاب و رخدادهای متأثر از آن، به همراه تغییرات منطقه‌ای و بین‌المللی متأثر از تحولات منطقه عربی روابط دو کشور را با حساسیت خاصی همراه کرد و به آن پیچیدگی فوق‌العاده‌ای بخشید؛ که این مهم می‌تواند در آینده در قالب مسائل منطقه‌ای ادامه پیدا کند اما چگونگی استمرار این حرکت نیاز به نگاه به آینده با توجه به مؤلفه‌ها و شاخص‌های مطرح است. به همین منظور مساله اساسی که محقق در تحقیق به دنبال آن است تدوین سناریوهای ممکن در روابط خارجی ایران و عربستان مبتنی بر تحولات ژئوپلیتیکی منطقه عربی است. چرا که آینده پژوهی به عنوان رشته نوظهور تأثیر بسیار مهمی در تحلیل تحولات و روابط خارجی کشورها دارد.

سؤال تحقیق: مهم‌ترین سناریوهای ممکن در روابط خارجی ایران و عربستان مبتنی بر تحولات ژئوپلیتیکی منطقه عربی چیست؟

فرضیه تحقیق:

به نظر می‌رسد مهم‌ترین آینده‌های ممکن در روابط خارجی ایران و عربستان ادامه اختلافات ایدئولوژیکی و ساختار حکومت است.

هدف تحقیق:

تدوین مهم‌ترین سناریوهای ممکن در روابط خارجی دو کشور

بررسی مهم‌ترین تحولات ژئوپلیتیکی منطقه عربی

اهمیت و ضرورت تحقیق

نگاهی به ویژگی‌های ایران و عربستان سعودی که در قالب مسائلی مانند نقش ایران و عربستان سعودی در جهان اسلام، انرژی، حضور فعال هر دو کشور در مجامع بین‌المللی، منطقه‌ای و اسلامی، موقعیت ویژه جغرافیایی در منطقه خلیج فارس و برخورداری از اقلیت شیعه و سنی و رقابت بر سر هژمونی منطقه ای تبلور می‌یابد، حکایت از اهمیت ایران و عربستان سعودی برای یکدیگر دارد. گرچه این ویژگی‌ها در وهله اول به مثابه نقاط اشتراک دو کشور تجلی می‌یابد و بعضاً به عنوان عوامل پیوند دهنده روابط فرض می‌شود، اما واقعیت آن است که تلقی و اهداف متفاوت تهران و ریاض از عناصر فوق و چگونگی استفاده از هر یک از ویژگی‌های مذکور جهت تأمین منافع کشوری، منطقه‌ای، بین‌المللی و جهان اسلامی خود، بخش عمده‌ای از این نقاط اشتراک را می‌تواند به نقاط افتراق تبدیل کند. در کنار عناصر گفته شده، اختلاف‌نظر میان ایران و عربستان که متأثر از عواملی مانند نوع و ساختار حکومت، مفهوم امنیت و اجرای الگوی مشخص امنیت منطقه‌ای، روابط با آمریکا، تفکر وهابیت و تکفیر شیعه، حمایت عربستان از صدام در طول جنگ تحمیلی و کشتار مکه، حمایت از گروه‌های غیرمشروع داعش در عراق و سوریه، تلقی عربستان از نقش ایران در چند دهه گذشته در منطقه و انتقاد از حضور ایران در حمایت از جنبش‌های بیداری اسلامی است، و نیز سیاست‌های متفاوت ایران و عربستان در افغانستان، عراق، لبنان و فلسطین، مصر، سوریه نشان می‌دهد که توسعه و گسترش روابط جمهوری اسلامی ایران با عربستان سعودی بر بستری از تناقضات و رقابت‌های پیچیده استوار است که حرکت در مسیر آن ظرافت و دقت بسیاری را در روابط خارجی جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی را می‌طلبد. به همین علت با توجه به اینکه تاکنون در جغرافیای سیاسی مبحث آینده پژوهی روابط خارجی جایگاهی نداشته است، محقق را مصمم کرد تا به آینده‌های ممکن در روابط خارجی ایران و عربستان مبتنی بر تحولات ژئوپلیتیکی منطقه عربی بپردازد که به نوبه خود می‌تواند به

دیپلماسی کشور ما کمک شایانی کند تا بتواند واقع بینانه به اتخاذ سیاست خارجی در روابط با عربستان بپردازد.

روش شناسی تحقیق

نوع تحقیق در این پژوهش از حیث هدف، کاربردی است. اما از حیث ماهیت و روش، تحلیلی-توصیفی است. (این تحقیق با توجه به اینکه به دنبال تحلیل و تبیین سه آینده‌های ممکن، آینده‌های محتمل و آینده مطلوب است، از جهتی نوع کار آینده پژوهی، استفاده از روش‌های مختص آینده پژوهانه است. بنابراین محقق، با راهنمایی به این نتیجه می‌رسد که بایستی برای داشتن یک تحلیل و تبیین آینده خوب از تکنیک تحلیل روند، دلفی (گلوله برفی) استفاده نماید)

با توجه به روش مورد استفاده که روش دلفی است بنابراین محقق در جامعه آماری خود افرادی را انتخاب می‌کند که دارای ویژگی‌هایی از جمله: آشنا با محیط عربستان و محیط جمهوری اسلامی ایران باشد. قواعد بازی را بشناسد. هیات علمی دانشگاه باشد. با شرایط منطقه و تحولات آن آگاه باشد. از فارغ التحصیلان مقطع تحصیلات تکمیلی و مرتبط با موضوع باشد. حداقل سه سال سابقه کار کارشناسی در این امور داشته باشد. مقالات علمی و پژوهشی و تألیفات لازم در این حوزه یا حوزه مرتبط باشد. سوگیری خاص به مطلب نداشته باشد. حجم نمونه در این پژوهش به دلیل روش بیان شده (دلفی- گلوله برفی) توسط محقق، افراد تا حد اشباع مورد نظر محقق است. با توجه به توضیحات آورده شده در بند قبل، روش تجزیه و تحلیل اطلاعات با کمک نرم افزار SPSS است.

سناریوپردازی^۱

آینده‌پژوهان با بررسی و تحلیل‌های گوناگون، آینده را پیش‌بینی می‌کنند. این پیش‌بینی‌ها به صورت «سناریو یا داستان» طرح می‌شود. (Cohen, 2001: 9) در یک تعریف ساده می‌توان گفت سناریو یک داستان یا یک صحنه است. این صحنه یا داستان به توصیف یک وضعیت به شکل عمومی

^۱. Scenario

می پردازد که ممکن است در آینده رخ دهد. باید توجه داشت سناریو پیش‌بینی نیست؛ بلکه روشی برای کنار هم قرار دادن و گردآوری ایده‌ها و احتمالات بسیار است به گونه‌ای که میان آن‌ها رابطه‌ای منطقی و معنادار وجود داشته باشد. سناریو به مدیران امکان می‌دهد که درک بهتری از رویدادهای احتمالی و ناشناخته آینده داشته باشند. اگر مدیران برنامه و اندیشه خود را درباره آینده از میان پیچیدگی‌های موجود در یک سناریو عبور دهند، می‌توانند رویدادهای پیش‌بینی نشده را در ذهن خود ترسیم کنند و برای آن‌ها تدبیر ببینند. سناریوها تصاویری از آینده‌های محتمل هستند. این تصاویر دروناً به هم وابسته هستند. سناریوها، از اطلاعات مربوط به احتمالات و روندهای متنوع (و بعضاً واگرا)، تصاویری باورپذیر و درون سازگار از آینده ایجاد می‌کنند. هدف از بکارگیری سناریوها، ایجاد فضایی از ممکنات است که در آن کارایی سیاست‌های اتخاذ شده در برابر چالش‌های موجود آینده در بوته آزمایش قرار می‌گیرند. سناریوها همچنین کمک می‌کنند که هم چالش‌ها و هم فرصت‌های بالقوه ولی غیر منتظره شناسایی شوند. (www.jfs.tku.edu.yw)

موقعیت عربستان

(نقشه موقعیت ژئوپلیتیکی و اهمیت عربستان)

حکومت سعودی کنونی در منطقه‌ای بنا نهاده شد که در طول تاریخ هرگز قدرت سیاسی متمرکز را تجربه نکرده بود. شبه‌جزیره عربستان شامل حکومت‌های قبیله‌ای، مذهبی و منطقه‌ای می‌شد؛ بنابراین عربستان سعودی «مجموعه‌ای از خانواده‌ها و گروه‌های متنوع قومی و مذهبی را دربر می‌گرفت که در ربع نخست قرن به تسخیر و تصرف عبدالعزیز ابن سعود درآمده و با یکدیگر متحد شدند». این واحد سیاسی سنن عمیق و ریشه‌دار و حس تعلق و مالکیت آن‌ها را تحت‌الشعاع خود قرار نداد. جوامع عربستان سعودی کنونی، یک اجتماع متکثر را نمایان می‌سازند که فاقد خاستگاه‌های اجتماعی، دیدگاه‌های مذهبی، نمادهای تاریخی، لهجه‌ها، سنن و رسوم و ارزش‌های اجتماعی مشترک و یا هرگونه حافظه و آگاهی فرهنگی جمعیتی است. شیعیان در عربستان یکی از نمادهای جامعه‌ی اجتماعی آن کشور هستند که دو مفهوم ژئوپلیتیکی را به خود اختصاص می‌دهند:

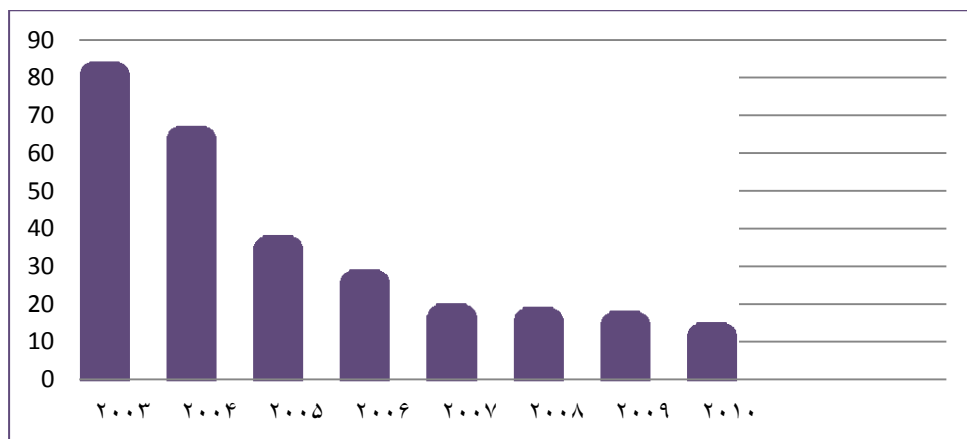
-مفهوم ژئوپلیتیک داخلی که عبارت است از: گستره و شدت تأثیرگذاری هر جامعه شیعی بر مجموعه تحولات و سیاست‌های داخلی کشور.

-مفهوم ژئوپلیتیک خارجی که عبارت است از قدرت تأثیرگذاری جامعه شیعی بر تحولات و سیاست‌های منطقه‌ای و بین‌المللی. (ایزدی، دبیری، ۱۳۹۱: ۳۰۵) به‌طور کلی عناصر جغرافیایی قابلیت‌های زیادی را برای نقش‌آفرینی سیاسی شیعیان به وجود آورده است. در این میان افزایش قدرت جوامع و کشورهای شیعی نقش‌آفرینی و حوزه نفوذ آن را افزایش خواهد داد. وزن ژئوپلیتیکی شیعه در نقاط مختلف، زمانی افزایش می‌یابد که با مزیت‌های خاص ژئوپلیتیکی همچون منبع تأمین انرژی، منابع آب، مراکز و مؤسسات تاریخی، دینی و مانند آن و یا تأثیرگذاری در سرنوشت یک بحران منطقه‌ای همراه باشد. (تلاش، ۱۳۸۸: ۱۰) عربستان در تئوریهای مطرح ژئوپلیتیکی جایگاه ویژه‌ای دارد. موقعیت ممتاز و دسترسی این کشور به دریای سرخ و خلیج فارس موقعیت ژئواستراتژیکی و ژئواکونومی منحصر به فردی به این کشور داده است. علاوه بر آن، عربستان با داشتن ذخایر نفتی جهان و قدرت تولید نفت تا قریب ۱۲ میلیون بشکه در روز این امکان را دارد که در قیمت‌گذاری تولید، توزیع و مصرف آن نقش خاصی را ایفا کند و بخشی از

درآمدهای خود را صرف خرید تسلیحات نظامی نماید. قرار گرفتن کعبه به عنوان قبله گاه مسلمین جهان و منافع فرهنگی و مادی که آن دارد، عربستان را در موقعیتی جدا از کشورهای دیگر حوزه خلیج فارس قرار می‌دهد. چنین مزایایی به عربستان سعودی این امکان را داده تا به گسترش نفوذ سیاسی در کشورهای حوزه خلیج فارس و دیگر کشورهای اسلامی بپردازد. (نصیری، ۱۳۸۶: ۵۸)

عربستان سعودی در تئوری‌های مطرح ژئوپلیتیکی جایگاه ویژه‌ای دارد. این کشور جزء کشورهای اقیانوس)، اهمیت این کشور به خوبی هویدا می‌شود. (ژناروید و دیگران، ۱۳۸۰: ۳۵). یکی از ویژگی‌های کشورهای عربستان، توان مالی بالای آن کشور است. رشد اقتصادی عربستان و افزایش قیمت نفت، به دولت این کشور اجازه داده است تا قرضه عمومی خود را از ۸۰٪ تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۰۳، به ۱۵٪ آن در سال ۲۰۱۰ کاهش دهد. در همین زمان این کشور از مزاد هزینه‌های عمومی با توازن ۳۰٪ تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۰۸ برخوردار بوده است.

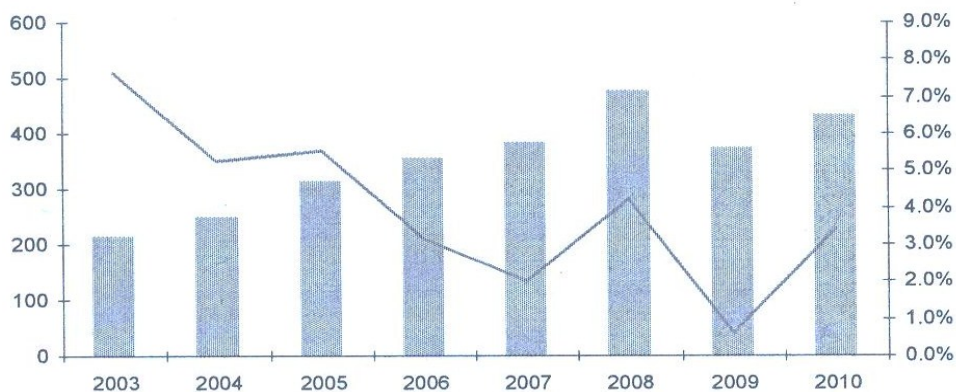
(نمودار توان مالی عربستان)

(ماخذ: مرادیان، ۱۳۹۲: ۶)

(نمودار تولید ناخالص داخلی عربستان)

سناریوهای ممکن در آینده پژوهی روابط خارجی ایران و عربستان ♦ ۱۷۹

(ماخذ:سایت بانک جهانی)

(جدول نرخ تورم عربستان)

سال	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹	۲۰۰۸	۲۰۰۷	۲۰۰۶	۲۰۰۵	فعالیت‌های اقتصادی
درآمد ناخالص داخلی	۱۸۹۴/۷	۱۷۹۸/۵	۱۷۱۴	۱۶۵۴/۷	۱۶۵۷/۶	۱۴۲۹/۳	۱۳۰۷/۵	۱۱۸۲/۵	
درآمد ناخالص داخلی (میلیارد دلار)	۵۰۵/۹	۴۸۰/۳	۴۵۷/۷	۴۴۱/۸	۴۴۲/۶	۳۸۱/۷	۳۴۹/۱	۳۱۵/۸	
رشد واقعی درآمد ناخالص داخلی، درصد تغییر سالانه	۴/۳	۴/۰	۳/۹	۴/۱	۳/۸	۲/۹	۴/۳	۶/۱	
سرنانه درآمد ناخالص داخلی (دلار آمریکا)	۱۸۰۸۰	۱۷۶۶۷	۱۷۳۵۱	۱۷۲۵۴	۱۷۸۰۳	۱۵۷۳۰	۱۴۷۴۴	۱۳۶۶۳	

(ماخذ:سایت اقتصاد آنلاین)

موقعیت جمهوری اسلامی ایران

(برگرفته از سایت دکتر صفوی)

کشور ایران از لحاظ ژئوپلیتیکی یک موقعیت مرکزی نسبت به کشورهای مجاور خود دارد. در واقع می‌تواند به عنوان کشوری با نسبت ژئوپلیتیکی بالا در تمام حوزه‌های ژئوپلیتیکی اطراف خودش حضور داشته باشد و در پیدایش شکل‌های منطقه‌ای و فعال شدن حوزه‌های ژئوپلیتیکی و کارکردهای آن، نقش مؤثر داشته باشد و فرایندهای سیاسی این حوزه‌ها را شکل دهد. حوزه‌های ژئوپلیتیکی که کشور ایران با آن‌ها ارتباط دارد دارای تفاوت‌ها و تشابهاتی با هم هستند. و در عین حال ایران نیز با تمام حوزه‌های ژئوپلیتیکی، دارای تشابهات و تجانس‌ها و منافع مشترک است و می‌تواند، بالقوه عامل اتصال برای تمامی این حوزه‌ها باشد و در جهت متشکل شدن این حوزه‌ها نقش مؤثری را بر عهده بگیرد. (صفوی، ۱۳۸۱: ۷۰-۶۹) همچنین ایران در جنوب غربی آسیا واقع است. آسیای جنوب غربی در حقیقت منطقه واسطه بین سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا است که ایران در این منطقه به نحو شدیدی از حوادث این سه قاره متأثر است. زیرا هر نوع واقعه‌ای که در این قاره‌ها به وقوع بپیوندد و یا روابط سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی بین این سه قاره به صورتی بر ایران تأثیر خواهد گذاشت.

آمارهای صندوق بین‌المللی پول نشان می‌دهد تولید ناخالص داخلی ایران بر اساس قدرت خرید از ۱۱۴ میلیارد دلار در سال ۱۹۷۹ به ۸۳۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۰ افزایش یافته است. به این

➤ سناریوهای ممکن در آینده پژوهی روابط خارجی ایران و عربستان ♦ ۱۸۱

ترتیب ارزش تولید ناخالص داخلی ایران بر اساس شاخص قدرت خرید (موسوم به P.P.P) و بر اساس ارزش جاری دلار در دوران انقلاب اسلامی افزایشی بیش از ۷ برابری داشته است. به همین ترتیب سهم ایران در تولید ناخالص داخلی جهان افزایش داشته است. ایران در سال ۲۰۰۹ بالغ بر ۱.۰۰۶ درصد از کل تولید ناخالص داخلی جهان را به خود اختصاص داده بود که این رقم در سال ۲۰۱۰ در حدود ۰.۱۶۷ درصد افزایش داشته و بدین ترتیب سهم ایران در این زمینه به ۱.۱۷۳ درصد رسیده است. این رقم رشدی ۱۶ درصدی را نشان می‌دهد. (سایت بانک جهانی) (شاخص‌های اقتصادی ایران بین سالهای ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۲ به شرح ذیل است.

(جدول ارزش تولید ناخالص داخلی ایران)

ارزش تولید ناخالص داخلی ایران به میلیارد دلار GDP										
کشور	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲
ایران	۱۱۶/۴	۱۳۵/۴	۱۶۳/۲	۱۹۲	۲۲۲/۹	۲۸۶/۱	۳۳۸/۵	۳۳۱	۴۱۹	۴۸۲
تولید ناخالص داخلی بر اساس برابری قدرت خرید ایران به میلیارد دلار P.P.P										
ایران	۵۴۶/۴۳	۵۸۵/۳۱	۶۱۵/۰۷	۶۴۳/۵	۷۴۳/۶۸۱	۷۵۲	۸۵۳	۸۷۶	۹۰۶	۹۲۹

(ماخذ: سایت بانک جهانی)^۱

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و تحولات نظام بین‌الملل:

با گذشت بیش از سه دهه از عمر جمهوری اسلامی ایران، سیاست خارجی کشور در این مدت متأثر از تحولات شگرف و عمیق بین‌المللی و منطقه‌ای بوده است. زیرا موقعیت منحصر بفرد ژئوپلیتیکی ایران به گونه‌ای است که این کشور همواره در سیر تحولات استراتژیک به عنوان یکی از اجزای لاینفک استراتژی‌های جهانی محسوب شده و این امر سبب شده تا تحولات بین‌المللی نیز متقابلاً بر رفتار و سمت‌گیری‌های استراتژیک در سیاست خارجی این کشور بسیار مؤثر باشند؛

¹ - www.worldbank.org

بنابراین، تحلیل و تبیین سیاست خارجی ایران به طور طبیعی تابع یک تحلیل سیستمی است، زیرا تعاملات خارجی دولت‌های ایران تحت تأثیر تحولات در نظام بین‌الملل است. بر این اساس به رغم رویه‌های تاکتیکی و بی‌ثباتی‌های مقطعی در استراتژی سیاست خارجی ج. ا. ا.، موقعیت متمایز ژئوپلیتیکی این کشور عملاً مسیر تحولات سیاست خارجی و جهت‌گیری‌های استراتژیکی آن را در روندی سیستمی و همگام با ساختار نظام بین‌الملل قرار می‌دهد. بنابراین، سیاست خارجی ایران همگام با سیاست داخلی و یا تداوم سیاست داخلی آن نیست، به لحاظ اینکه مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در این تغییر جهت، مسائل انسانی اعم از تصورات افراد، ناسیونالیسم و یا مباحث قومی و نیز موضوعات اقتصادی به عنوان عوامل تعیین‌کننده در سیاست خارجی، نبوده‌اند. منافع ملی و بین‌المللی دولت‌ها در نظام بین‌الملل تابع دو اصل جامعه‌پذیری و رقابت است؛ حضور دولت‌ها در جامعه نظام بین‌الملل ضمن رقابت میان واحدها، همگام با پذیرش هنجارها و قواعدی است که آن نظام در کنار همه ویژگی‌های فردی، ایدئولوژیک و غیرایدئولوژیک برای دول فراهم می‌کند تا زمینه‌های درک متقابل برای آن‌ها فراهم گردد (سیف زاده، ۱۳۸۲: ۵۴). تحلیل و بررسی سیاست خارجی ج. ا. ا. مستلزم مطالعه در دو مقطع متفاوت از ساختار نظام بین‌الملل است: مقطع نظام دوقطبی از ۱۹۷۹ تا ۱۹۸۹م و مقطع نظام کنونی که از ۱۹۸۹ به بعد است. در نظام دوقطبی تأمین امنیت عمومی کشورها با اتصال به یکی از دو بلوک تاحدی قابل تضمین بود، اما در نظام کنونی موفقیت کشورها در سیاست خارجی مستلزم سخت‌کوشی و تلاش‌های فراوان است و قدرت مانور برای دولت‌ها نیز بسیار پایین است. (مصفا، ۱۳۸۵: ۸۷). در فرآیند جاری نظام بین‌المللی، طراحی تقسیم کار جهانی روابط بین‌الملل بر پایه اقدامات و تظاهرات سخت‌افزاری ایالات متحده آمریکا و اقدامات نرم‌افزاری اتحادیه اروپا با محوریت انگلستان صورت گرفته است. به طور کلی ج. ا. ا. به عنوان کشوری بین‌المللی با ویژگی‌های منحصربه‌فرد و جایگاهی متمایز در تحولات استراتژیک، همواره از تغییر و تحولات نظام بین‌المللی تأثیر می‌پذیرد و بر آن نیز متقابلاً تأثیر می‌گذارد. تردیدی نیست که ج. ا. ا. با توجه به ویژگی‌های خاص ژئوپلیتیک، ژئوآکونومیک و ژئوکالچر، یک کشور مؤثر بین‌المللی است و بسیار فراتر از کشوری منطقه‌ای و محلی عمل می‌کند. (رمضانی،

۱۳۸۰: ۷۱) مع الوصف، تحولات شگرف تکنولوژیک و الزامات همگامی با آن در شرایط جدید بلوغ اجتماعی ایران، امروزه به اساسی‌ترین چالش در سیاست خارجی و توسعه ملی این کشور تبدیل شده است. (قاسمی، ۱۳۸۴: ۳۸). بنابراین با توجه به فرآیند نوین تحولات سیاسی نظام بین‌المللی، اساسی‌ترین مسأله برای تقویت اثربخشی ژئوپلیتیکی سیاست خارجی ج. ا.، توجه روزافزون به افزایش منافع ملی و رونق بسترهای پیشرفت جامعه است.

بنیان و اصول سیاست خارجی عربستان

به‌طور کلی می‌توان گفت که عربستان سعودی در سیاست خارجی خود چهار هدف اصلی را دنبال می‌کند و تمام مقدرات خود را در جهت تحقق این چهار هدف بکار می‌بندد. اهداف مزبور عبارت‌اند از:

موازنه‌ی منطقه‌ای

این هدف با ایجاد رابطه با کشورهای عضو پیمان ناتو و کشورهایی که در مدار آن‌ها قرار دارند ارتباط ویژه‌ای دارد. عربستان سعودی پس از استقلال همواره یکی از کشورهای مورد حمایت بلوک غرب بوده و به همین جهت سیاست خارجی این کشور در بیشتر زمینه‌ها در راستای سیاست‌های جهانی غرب در منطقه قرار داشته تا در برابر افکار و سیاست‌های انقلابی موجود در جهان غرب و اسلام نقش متعادل‌کننده و محافظه‌کارانه را ایفا کند تا از این طریق از هر گونه آشوب و ناآرامی و یا افکار انقلابی در منطقه و سرایت آن به داخل عربستان سعودی و دیگر کشورهای محافظه‌کار منطقه جلوگیری نماید.

تاکید بر رهبری جهان اسلام

ظهور اسلام در این مکان جغرافیایی و وجود حرمین شریفین جایگاه برتری را در بین کشورهای اسلامی به این کشور اعطا کرده است که همواره به‌عنوان مهم‌ترین قطب جهان اسلام شمرده می‌شود.

مخالفت و مبارزه با کانون‌های انقلابی در منطقه

خاندان آل سعود معتقدند که هر تحرکی در جهان اسلام اتفاق بیافتد با وجود مراسم سالانه حج و جمع شدن حدود دو میلیون زائر در عربستان سعودی با توجه به ساختار سیاسی بسته این کشور،

در هر صورت تأثیر عمده ای بر اوضاع داخلی این کشور خواهد گذاشت.

ترویج آیین وهابیت

یکی دیگر از اهداف مهم عربستان سعودی در سیاست خارجی ترویج آیین وهابیت است، تا از این طریق حوزه نفوذ خود را گسترش داده و رهبری جهان اسلام و برتری خود را در منطقه تحقق بخشد. (قابل دسترسی در سایت: <http://www.parsine.com>)

عوامل رقابتی/اختلافی در روابط خارجی ایران و عربستان

اختلافات راهبردی دو کشور

با شروع انقلاب اسلامی ایران و ایجاد سیاست‌های اسلامی در کشور، سیاست‌های خارجی نظام نیز بر مبنای سیاست‌های اسلام و حمایت از مسلمانان جهان آغاز گردید به طوری که همواره دیگر کشورها را کشور دوست و برادر خوانده و خواهان رابطه دوستی و تعامل بر مبنای برادری بوده است یکی از کشورهای همسایه و مسلمان عربستان سعودی بوده است که متأسفانه از همان ابتدا رویکرد تقابل و مقابله با ایران را انتخاب نموده به طوری که در جنگ تحمیلی حزب بعث علیه ایران عربستان سعودی یکی از حامیان اصلی صدام علیه ایران بود و بارها اقدام به حمایت مالی و دیپلماتیک از رژیم بعث نمود عربستان سعودی اختلافات راهبردی متعددی را در این چند سال با جمهوری اسلامی ایران داشته است که می‌توان چند مورد را که کاملاً در تقابل با ایران بود را نام برد. بنابراین مهم‌ترین اختلافات ایران و عربستان در این حوزه عبارت‌اند از: گفتمان شیعه و سنی، عرب و عجم، نظام غیرمردم سالار، کشتار حجاج (حادثه سال ۱۳۶۶ و فاجعه منا در سال ۱۳۹۴)، بدبینی مردم ایران نسبت به اعراب.

اختلافات منطقه ای

از دکتترین دو ستونه نیکسون-کسینجر که عربستان و ایران را مسئول تأمین امنیت منطقه خصوصاً خلیج فارس می‌دانست تا به امروز که زمزمه‌های بهبود فضای تعاملی و کانال‌های ارتباطی ایران و آمریکا به گوش می‌رسد، عربستان در حال رقابت با ایران بر سر نفوذ منطقه ای است. نگرانی عربستان در قبال جمهوری اسلامی ایران راهبردی و نه تاکتیکی است. در واقع این کشور به دنبال احیای نقش مدیریتی خود در منطقه نفوذ ایران، است. همچنین سایر موارد اختلاف منطقه ای دو

← سناریوهای ممکن در آینده پژوهی روابط خارجی ایران و عربستان ♦ ۱۸۵

کشور عبارتند از: گسترش هلال شیعی، رقابت نفتی، دوئل جدید پتروشیمی ایران و عربستان، انقلاب اسلامی ایران و گفتمان تفکر انقلابی، ام القرای جهان اسلام، اختلافات ژئوپلیتیکی و سیاسی در عراق، اختلافات ژئوپلیتیکی و سیاسی در سوریه، اختلافات ژئوپلیتیکی و سیاسی در یمن، اختلافات ژئوپلیتیکی و سیاسی در بحرین، اختلافات ژئوپلیتیکی و سیاسی در لبنان و فلسطین

اختلافات بین المللی

مهم ترین اختلافات بین المللی بین دو کشور عبارت اند از: رابطه با آمریکا، پرونده هسته ای، امنیت خلیج فارس، ایجاد، گسترش و حمایت از تروریسم. (<http://www.irdiplomacy.com>)

تجزیه و تحلیل داده ها

بررسی مؤلفه ها، شاخص ها و گویه های پرسشنامه با آزمون فریدمن

با استفاده از آزمون آماری فریدمن مؤلفه ها، شاخص ها و گویه ها را بر اساس اهمیت از نظر پاسخگویان رتبه بندی می شوند.^۱

رتبه بندی مؤلفه ها

جدول ۴-۱: رتبه بندی مؤلفه ها

شاخص ها	میانگین رتبه
دفاعی	۴
فرهنگی	۳,۴۱
سیاسی	۳,۰۵
اجتماعی	۲,۷۳
اقتصادی	۱,۸۲
حجم نمونه	۲۲

^۱ . آزمون های فریدمن مربوط به شاخص ها و گویه ها به دلیل محدودیت های فصل بندی، به صورت مبسوط در پیوست آورده شده است.

شاخص‌ها	میانگین رتبه
خی دو	۲۳,۲۳۶
درجه آزادی	۴
سطح معنی داری	۰

یافته‌های جدول بالا، مقدار آماره خی دو (۲۳/۲۳۶) به دست آمده با درجه آزادی ۴ و سطح معنی داری ۰/۰۰۰ تفاوت بین مؤلفه‌ها را نشان می‌دهد. مؤلفه‌ها از وزن‌های متفاوتی برخوردار می‌باشند، بدین صورت که مؤلفه « دفاعی » با میانگین ۴/۰۰ دارای بالاترین رتبه و مؤلفه « اقتصادی » با میانگین ۱/۸۲ دارای پایین‌ترین رتبه در بین سایر مؤلفه‌ها می‌باشند. در ادامه با توجه به آزمون فریدمن که از پاسخ خبرگان به دست آمده، برای ده سال آینده سه سناریوی ممکن، محتمل و مطلوب را با توجه به تعریفی که از این سه سناریو شده در آخر هر مؤلفه انجام می‌دهیم.

رتبه بندی شاخص‌های مؤلفه سیاسی

جدول رتبه بندی شاخص‌های مؤلفه سیاسی

شاخص‌ها	میانگین رتبه
ایدئولوژی اسلامی انقلاب	۷,۳۴
تنش زایی	۷,۳۲
توافق هسته ای	۶,۴۸
سطح رقابت	۶,۳۴
ژئوپلتیک	۵,۷۷
نظم منطقه ای	۵,۳۹
هویت	۵,۳۴
موقعیت	۴,۶۱

شاخص‌ها	میانگین رتبه
تنش زدایی	۳,۵۵
تغییر رویکرد	۲,۸۶
حجم نمونه	۲۲
خی دو	۴۹,۲۱۴
درجه آزادی	۹
سطح معنی داری	۰.

یافته‌های جدول بالا، مقدار آماره خی دو (۴۹/۲۱۴) به دست آمده با درجه آزادی ۹ و سطح معنی داری ۰/۰۰۰ تفاوت بین شاخص‌های مؤلفه سیاسی را نشان می‌دهد. شاخص‌ها از وزن‌های متفاوتی برخوردار می‌باشند، بدین صورت که شاخص « ایدئولوژی اسلامی » با میانگین ۷/۳۴ دارای بالاترین رتبه و شاخص « تغییر رویکرد » با میانگین ۲/۸۶ دارای پایین‌ترین رتبه در بین سایر شاخص‌ها می‌باشند.

۱- سناریوهای ممکن

- اختلاف ایران و عربستان در ایدئولوژی اسلامی انقلاب در دهه آینده پابرجا خواهد ماند.
- تنش‌ها در روابط دو کشور ایران و عربستان با توجه به اوضاع منطقه، در دهه آینده افزایش پیدا خواهد کرد.
- با اجرایی شدن برجام (دیماه ۱۳۹۴)، نگرانی‌های عربستان از نفوذ منطقه ای و جهانی ایران افزایش خواهد یافت و عربستان را وادار به کنش‌های متفاوت خواهد کرد.
- در دهه آینده سطح رقابت دو کشور ایران و عربستان بر سر مسائلی چون سوریه، داعش و گروه‌های تکفیر و سایر موارد مشابه افزایش پیدا خواهد کرد.
- اختلافات ایران و عربستان در سطح ژئوپلیتیکی در بحرین، عراق در دهه آینده ادامه می‌یابد.
- در یک دهه آینده، نگاه بدبینانه دو کشور به عامل اصلی بی ثباتی در منطقه با ایجاد جنگ‌های نیابتی و محکوم کردن یکدیگر ادامه خواهد یافت.
- شاخص اختلاف هویتی از جمله اختلافات ماندگار (با شدت متغیر) در روابط دو کشور در دهه

آینده است.

-موقعیت خاص دو کشور ایران و عربستان در تنگه هرمز، دریای سرخ و خلیج فارس اهمیت این دو را برای قدرت‌های بین‌المللی بیشتر خواهد کرد.

- با وجود تنش‌های زیاد در روابط دو کشور (حتی قطع روابط دیپلماتیک) اما شرایط حاکم در تحولات جهانی و منطقه‌ای، ناخواسته قرابت برهه‌ای را به دو کشور دیکته خواهد کرد.

- با وجود اتخاذ رویکرد تنشی و چالش‌زا از سوی آل سعود و رویکرد تنش‌زدایی از سوی جمهوری اسلامی ایران، در دهه آینده دو کشور به این نتیجه و باور خواهند رسید که بایستی به جایگاه هم در صحنه بین‌الملل احترام بگذارند.

رتبه‌بندی شاخص‌های مؤلفه اقتصادی

جدول رتبه‌بندی شاخص‌های مؤلفه اقتصادی

شاخص‌ها	میانگین رتبه
موقعیت	۶,۸۴
توافق هسته‌ای	۵,۶۸
جمعیت	۵,۱۱
رقابت گازی	۵,۰۵
رقابت نفتی	۵
صنعت پتروشیمی	۵
تولید ناخالص داخلی	۴,۷۵
عدالت اقتصادی	۳,۹۵
همگرایی اقتصادی	۳,۶۱
حجم نمونه	۲۲
خی دو	۲۰,۷۳۷

شاخص‌ها	میانگین رتبه
درجه آزادی	۸
سطح معنی داری	۸.

یافته‌های جدول بالا، مقدار آماره خی دو (۲۰/۷۳۷) به دست آمده با درجه آزادی ۸ و سطح معنی داری ۰/۰۰۸ تفاوت بین شاخص‌های مؤلفه اقتصادی را نشان می‌دهد. شاخص‌ها از وزن‌های متفاوتی برخوردار می‌باشند، بدین صورت که شاخص « موقعیت » با میانگین ۶/۸۴ دارای بالاترین رتبه و شاخص « همگرایی اقتصادی » با میانگین ۳/۶۱ دارای پایین‌ترین رتبه در بین سایر شاخص‌ها می‌باشند.

سناریوهای ممکن

- با وجود زیرساخت‌های بومی در ایران، اما در دهه آینده موقعیت اقتصادی عربستان (با توجه به درآمد زیاد نفتی) بهتر از ایران خواهد بود.

- با توجه به صدور فرمان اجرایی شدن برجام در ۱۳۹۴/۱۰/۲۷، در دهه آینده حضور قدرت‌های اقتصادی به سوی ایران به ویژه در صنایع بیشتر از عربستان خواهد بود.

- در دهه آینده نرخ رشد جمعیت در عربستان بیش از ایران خواهد بود اما جمعیت تحصیلکرده فعال در اقتصاد ایران غیرقابل مقایسه با عربستان خواهد شد.

- در دهه آینده علاوه بر رقابت نفتی، رقابت ایران و عربستان به عرصه رقابت گازی و پتروشیمی نیز کشیده خواهد شد.

- عربستان در دهه آینده میزان ذخائر ارزی و واردات غیرقابل مقایسه با ایران خواهد داشت.

- عدالت اقتصادی در ایران نسبت به عربستان در دهه آینده (در صورت تخصص گرایی) دارای موقعیتی برتر خواهد بود.

- ایران و عربستان در صورت رفع مشکلات سیاسی، می‌توانند در دهه آینده در بسیاری از محورهای اقتصادی با هم همکاری داشته باشند.

رتبه بندی شاخص‌های مؤلفه فرهنگی

جدول ۴-۴: رتبه بندی شاخص‌های مؤلفه فرهنگی

شاخص‌ها	میانگین رتبه
ایدئولوژی	۴,۵۵
قرابت ایدئولوژیکی	۴,۱۱
کنگره حج	۳,۵۹
قرابت قومی زبانی	۳,۲
قرابت فرهنگی	۳,۰۹
قومیت	۲,۴۵
حجم نمونه	۲۲
خی دو	۱۸,۳۸
درجه آزادی	۵
سطح معنی داری	۳

یافته‌های جدول بالا، مقدار آماره خی دو (۱۸/۳۸۰) به دست آمده با درجه آزادی ۵ و سطح معنی داری ۰/۰۰۳ تفاوت بین شاخص‌های مؤلفه فرهنگی را نشان می‌دهد. شاخص‌ها از وزن‌های متفاوتی برخوردار می‌باشند، بدین صورت که شاخص «ایدئولوژی» با میانگین ۴/۵۵ دارای بالاترین رتبه و شاخص «قومیت» با میانگین ۲/۴۵ دارای پایین‌ترین رتبه در بین سایر شاخص‌ها می‌باشند.

سناریوی ممکن

-اختلافات ایدئولوژیکی که پس از انقلاب اسلامی در روابط دو کشور پررنگ بوده، همچنان با همان شدت در دهه آینده نیز ادامه خواهد یافت.

-ایران و عربستان در صورت در پیش گرفتن منطق عقلی در روابط دیپلماتیک و با محوریت اشتراکات اسلام ناب، می‌توانند در دهه آینده در صحنه منطقه ای محور وحدت جریانات اسلامی

مشترک باشند.

- ایران و عربستان در نحوه اداره اجرایی حج که منجر به بروز فجایع ۱۳۶۶، ۱۳۹۴ می‌شود، اختلاف نظر خواهند داشت. که البته این اختلافات نسبت به سایر اختلافات سطحی خواهد بود.
- ایران و عربستان چنانچه در دهه آینده به سمت همگرایی حرکت کنند، می‌توانند به جای اختلافات قومی-زبانی، قرابت‌های قومی-زبانی را برای بهبود روابط استفاده کنند.
- دو کشور با تمرکز بر مشترکات فرهنگی و گسترش صنعت توریسم و هنر می‌توانند زمینه همکاری‌های فرهنگی- که مکمل روابط سیاسی است- را در دهه آینده فراهم آورند.
- با توجه به تنوع قومی در ایران، در صورت عدم حل مسائل دیپلماتیک، شاهد تشدید تحرکات قومی با محوریت عربستان در دهه آینده در نقاط مرزی کشور خواهیم بود.

رتبه بندی شاخص‌های مؤلفه اجتماعی

جدول رتبه بندی شاخص‌های مؤلفه اجتماعی

شاخص‌ها	میانگین رتبه
اختلاف ساختاری	۶،۳
طبقات اجتماعی	۵،۱۶
مشارکت	۴،۹۱
قشربندی اجتماعی	۴،۳۴
عدالت اجتماعی	۴،۱۶
سرمایه اجتماعی	۳،۸۶
رفاه	۳،۷
توسعه انسانی	۳،۵۷
حجم نمونه	۲۲
خی دو	۲۱،۸۷۷

شاخص‌ها	میانگین رتبه
درجه آزادی	۷
سطح معنی داری	۳

یافته‌های جدول بالا، مقدار آماره خی دو (۲۱/۸۷۷) به دست آمده با درجه آزادی ۷ و سطح معنی داری ۰/۰۰۳ تفاوت بین شاخص‌های مؤلفه اجتماعی را نشان می‌دهد. شاخص‌ها از وزن‌های متفاوتی برخوردار می‌باشند، بدین صورت که شاخص « اختلاف ساختاری» با میانگین ۶/۳۰ دارای بالاترین رتبه و شاخص « توسعه انسانی » با میانگین ۳/۵۷ دارای پایین‌ترین رتبه در بین سایر شاخص‌ها می‌باشند.

سناریوی ممکن

-در دهه آینده مشروعیت پادشاهی عربستان سعودی در صورت عدم فرآیند دولت- ملت سازی و توسعه اجتماعی، از سوی جامعه داخل و بین الملل بیش از گذشته دچار تزلزل و بحران خواهد شد.

-در دو کشور ایران و عربستان در دهه آینده مهم‌ترین تهدید در بعد اجتماعی، شکاف طبقاتی، عدم توجه به منزلت اجتماعی، انباشت سرمایه و فاصله طبقاتی حاکمان با عوام است؛ که در صورت بی توجهی به بحرانی غیرقابل کنترل تبدیل خواهد شد.

-در دهه آینده عربستان به منظور مشروعیت بخشی به حکومت، و ایران به منظور استحکام ساخت درونی نظام، به مباحثی مانند مشارکت سیاسی، مشارکت مدنی، مشارکت و فعالیت زنان و فعالیت احزاب و گروه‌ها بیشتر تمرکز خواهد کرد.

- در مقایسه با عربستان در دهه آینده امید به عدالت اجتماعی (از جمله: امید به زندگی ایرانیان، امید به اجرای قانون، امکانات رفاهی) ایرانیان کمتر خواهد بود.

- ایران و عربستان به منظور حرکت به سوی توسعه و افزایش مشروعیت بخشی در دهه آینده توجه زیادی به موضوع سرمایه اجتماعی خواهند داشت.

- عدم ایجاد رفاه در جامعه (بهداشت، بیکاری، آموزش) و عدم سرعت بخشی به این مهم در دهه

آینده، تهدیدی است که ممکن است برای کشور تبدیل به بحران شود.
- میزان توسعه انسانی در ایران نسبت به عربستان در دهه آینده رشد چشم گیری خواهد داشت.

رتبه بندی شاخص های مؤلفه دفاعی

جدول رتبه بندی شاخص های مؤلفه دفاعی

شاخص ها	میانگین رتبه
مهارت های نظامی	۲۰۱۴
منابع استراتژیک	۲۰۰۹
توانمندی تبدیل	۱۰۷۷
حجم نمونه	۲۲
خی دو	۱۰۸۱
درجه آزادی	۲
سطح معنی داری	۴۰۵.

یافته های جدول بالا، مقدار آماره خی دو (۱/۸۱۰) به دست آمده با درجه آزادی ۲ و سطح معنی داری ۰/۴۰۵ تفاوت معنی داری بین شاخص های مؤلفه دفاعی وجود ندارد. شاخص ها دارای وزن های تقریباً یکسان هستند.

سناریوهای ممکن

- در دهه آینده مهارت های نظامی ایران نسبت به عربستان افزایش زیادی خواهد داشت.
- در دهه آینده منابع استراتژیک عربستان از بعد بودجه دفاعی، پشتیبانی و تأمین جنگ افزار نسبت به ایران افزایش و در ابعاد نیروی انسانی متخصص، زیرساخت های نظامی، صنعت دفاعی و انستیتوهای پژوهشی کاهش می یابد.
- در شاخص توان مندی تبدیل دفاعی، عربستان سعودی در موضوعات روابط لشکری - کشوری و روابط نظامی با دیگر کشورها رشد چشمگیری نسبت به ایران خواهد داشت.

نتیجه گیری و پیشنهاد

در تحقیق حاضر که محقق به دنبال تدوین سناریوهای ممکن در روابط خارجی ایران و عربستان مبتنی بر تحولات منطقه عربی بود، در پاسخ به فرضیه تحقیق با کمک جامعه آماری خبره نظرات جمع آوری و با توجه به انجام آزمون فریدمن نتایج یافته‌ها بیان شد. که با توجه به یافته‌های بدست آمده و با توجه به جنس تحقیق که آینده پژوهی است، نمی‌توانیم فرضیه را رد کنیم بلکه در این جا می‌گوییم با سناریوهای آورده شده فرضیه تکمیل می‌گردد. همچنین مولفه های مورد بررسی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و دفاعی بوده و شاخص های آن به ترتیب ایدئولوژی اسلامی انقلاب، تنش زایی، توافق هسته ای، سطح رقابت، ژئوپلیتیک، نظم منطقه ای، هویت، موقعیت، تنش زدایی، تغییر رویکرد، موقعیت، توافق هسته ای، جمعیت، رقابت گازی، رقابت نفتی، صنعت پتروشیمی، تولید ناخالص داخلی، عدالت اقتصادی، همگرایی اقتصادی، ایدئولوژی، قرابت ایدئولوژیکی، کنگره حج، قرابت قومی زبانی، قرابت فرهنگی، قومیت، اختلاف ساختاری، طبقات اجتماعی، مشارکت، قشر بندی اجتماعی، عدالت اجتماعی، سرمایه اجتماعی، رفاه، توسعه انسانی، مهارت‌های نظامی، منابع استراتژیک، توانمندی تبدیل.

بنابراین در جمع بندی می‌توان بیان کرد:

- مهم‌ترین شاخص‌ها برابر آزمون فریدمن، در آینده پژوهی مؤلفه‌های پنج گانه روابط خارجی ایران و عربستان عبارت‌اند از: ایدئولوژی اسلامی انقلاب، موقعیت، ایدئولوژی، اختلاف ساختاری، مهارت‌های نظامی.

- مهم‌ترین مؤلفه‌ها در روابط خارجی ایران و عربستان برابر آزمون فریدمن و به ترتیب اهمیت: دفاعی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است.

- مهم‌ترین آینده‌های ممکن در روابط خارجی ایران و عربستان بر مبنای آزمون فریدمن، ادامه اختلاف ایران و عربستان در ایدئولوژی اسلامی انقلاب خواهد بود.

۷- دورنمای روشنی در روابط میان ایران و عربستان دیده نمی‌شود و حتی باید به صراحت گفت که این روابط در آینده تیره تر نیز خواهد شد. هر چند به نظر می‌رسد شیب تحولات منطقه ای و جهانی بیشتر به ضرر سعودی‌ها به جلو می‌رود. واقعیت این است آنچه که امروز از عربستان در

خاورمیانه می‌بینیم بالاتر از وزن منطقه ای آنها است. وزنی که به نظر می‌رسد با بازگشت مصر و عراق به معادلات منطقه ای تعدیل شود، بازگشتی که نیاز به زمان دارد.

پیشنهادهای تحقیق

-در کلیت امر، رویکرد تقابل‌گرایانه بین ایران و عربستان به نفع هیچ‌یک از این دو کشور نبوده و به‌طور قطع تبعات بدی برای آنها و به‌طور کلی برای منطقه خواهد داشت. بنابراین، توصیه می‌شود مقامات دستگاه دیپلماسی کشورمان در ادامه سیاست تعامل با دنیا(مانند مذاکرات هسته ای)، سیاست تنش زدایی در منطقه را دنبال نمایند تا دو کشور بتوانند ضمن به دست آوردن اعتماد از دست رفته طرفین، منطقه را به سمت صلح و همگرایی سوق دهند. در مقابل مقامات سعودی نیز باید با درک تغییرات صورت‌گرفته در ژئوپلیتیک منطقه، از سیاست‌های سابق دست کشیده و تعامل و همکاری با ایران را سرلوحه برنامه‌های خود قرار دهند. در یک کلام، هر دوی این کشورها باید بدانند مسیر پیشرفت و توسعه منطقه‌ای در گرو مشارکت و نه تقابل میان آنها است.

-محقق پس از انجام این تحقیق و با نگاه فرصت محور معتقد است که اگر به گذشته برگردیم می‌بینیم هر زمان که دو کشور توانستند در کنار هم قرار بگیرند خیلی از مشکلات جهان اسلام حل شده است و قطعاً تأثیر بسیار زیادی را در عدم پیدایش جریان‌های افراطی مثل القاعده و داعش دارند. در بسیاری از حوزه‌ها این‌ها (پیدایش گروه‌های افراطی) ناشی از آن است که در درون صفوف کشورهای اسلامی وحدت نظر وجود ندارد و این اختلافات موجب می‌شود که افراط‌گرایان تروریستی در این حوزه فضای مناسبی را برای فعالیت خود پیدا کنند. یکی دیگر از این فرصت‌ها این است که اگر ما به گذشته رجوع کنیم پیوند مستحکم کشورهای اسلامی - که در راس آنها ایران و عربستان هستند- با یکدیگر می‌تواند عامل بسیار مهمی برای جلوگیری از رشد جریان‌های افراطی در حوزه کشورهای اسلامی باشد. از طرف دیگر پیوندهای مردمی است که این دو کشور را به هم گره می‌زند که این امر بسیار مهمی است چون فضای مداخله بسیاری از طرف‌های خارجی را که به نظر می‌رسد شاید رژیم صهیونیستی بیشترین بهره را از این وضعیت می‌برد، از بین می‌برد. پیوند دو کشور این فرصت را می‌تواند ایجاد کند که حتی دشمنان در داخل و خارج منطقه، زیاد امیدی به بهره برداری نداشته باشند. بحث روابط دو جانبه نیز مطرح است و ما در این بحث فرصت‌های خوبی را در گذشته در زمینه‌های روابط اجتماعی، مردمی، اقتصادی و

غیره شاهد بودیم. فائق آمدن به بحران‌های اقتصادی منطقه‌ای و بین‌المللی مثل مساله نفت و انرژی نکاتی است که می‌تواند فرصت‌های خوبی را برای دو کشور فراهم کند.

-از نگاه پراگماتیستی دولت یازدهم باید با همسایگان جنوبی به نقطه مطلوبی از تفاهم و همکاری نزدیک شود. قطب این مجموعه عربستان سعودی است و اهمیت این کشور پس از تحولات اخیر عربی به مراتب افزایش یافته است. تحولات مداوم قیمت نفت، تغییر رژیم در منطقه و احساس نگرانی اعضای شورای همکاری خلیج فارس و عواملی دیگر این ارتقاء موقعیت را برجسته کرده است. باید دید دلیل نگرانی‌های آن‌ها چیست؟ اما قبل از آن می‌یابد تلقی واقعی‌تری نسبت به آن‌ها داشته باشیم. پیوسته این تصور در بین ما وجود داشته است که رژیم سعودی در حال سقوط است و بعضاً پیش‌بینی می‌کنند که در آینده نزدیک چنین خواهد شد. این سخن به دلایل مختلف بی پایه است. این درست که آن‌ها از مشکلات عدیده‌ای رنج می‌برند اما چنین نیست که در حال سقوط باشند. مضافاً که در شرایط کنونی هر جانشین دیگری برای این رژیم در نهایت بیشتر به زیان ما خواهد بود. کسانی که واقعیت‌های درونی این کشور بسیار پیچیده و به تعبیر فرد هالیدی، "کاملاً ناشناخته" را می‌شناسند بدین نکات اعتراف خواهند کرد. مسئله اینست که به تدریج به یکدیگر اعتماد کنیم و نشان دهیم که خواهان گوش کردن به یکدیگر و رفع مشکلات از طریق مذاکره هستیم. احتمالاً گام نخست این باشد که با طرف صحبت کنیم و نه آنکه خواسته‌هایمان را از طریق تریبون عمومی اعلام کنیم. هم ما باید چنین کنیم و هم از طرف مقابل بخواهیم که چنین کند. مطمئناً طرفین لیست بلندبالایی از موارد گلایه آمیز را ارائه خواهند کرد. اصل اینست که مذاکره از ملموس‌ترین و قابل دسترس‌ترین نقاط آغاز شود و نه از سخت‌ترین. مسائل پیچیده می‌باید به عنوان آخرین موضوعات مورد گفتگو قرار گیرند و نه آنکه اصل مذاکره در گرو حل سخت‌ترین‌ها باشد. اما این در صورتی ممکن است که مجادله نکنیم. قابل درک و در عین حال محکم سخن بگوییم و نه با تعارف و رو درباستی و از طرف مقابل هم بخواهیم که چنین کند. عموماً توسعه رابطه با دیگران را به معنای مجامله و تعارف کردن درمی‌یابند و بعضاً در این راه افراط می‌کنند. این نقض غرض است.

منابع:

- ایزدی حسن، دبیری، علی اکبر، (۱۳۹۱)، "ارزیابی فرصت‌ها و چالش‌های ژئوپلیتیکی جوامع شیعی در جهان اسلام با تأکید بر ایران"، مجموعه مقالات همایش ژئوپلیتیک شیعه
- تلاش، حسن، (۱۳۸۸)، "ژئوپلیتیک شیعه در لبنان در قبل و بعد از جنگ ۳۳ روزه"، فصلنامه علمی پژوهشی شیعه‌شناسی، سال هفتم، شماره ۲۶
- رضانی، روح الله (۱۳۸۰)، چارچوبی تحلیلی برای بررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران ترجمه علیرضا طیب: نشر نی.
- ژناروید اتوتایل، سمیمون دالی، پاول روتلج، (۱۳۸۰)، "اندیشه‌های ژئوپلیتیک در قرن بیستم"، ترجمه محمدرضا حافظنیا و هاشم نصیری، تهران، وزارت امور خارجه
- سیف زاده، حسین، (۱۳۸۲)، مبانی ومدلهای تصمیم‌گیری درسی است خارجی، نشر وزارت امور خارجه.
- صفوی، یحیی، (۱۳۹۳)، "جهان اسلام"، کتاب دوم، تهران، مؤسسه انتشارات امیرکبیر
- صفوی، سیدیحیی، (۱۳۸۱)، "مقدمه‌ای بر جغرافیای نظامی ایران"، تهران، سازمان جغرافیای نیروهای مسلح، جلد اول، چاپ دوم
- مرادیان، محسن، (۱۳۹۲)، "بررسی راهبردی روابط اقتصادی ترکیه و عربستان سعودی"، فصلنامه نگاه ۲، تهران، مرکز آموزش شهید صیاد
- مصفا، نسرین، (۱۳۸۵)، طرح جامع پژوهشی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، نشر وزارت خارجه.
- نصیری، عبدالله، (۱۳۸۶)، آشنایی با عربستان. نشر مشعر. تهران.

منابع لاتین

- Cohen, Joel E. 2001. What the Future Holds. U.S.A. : Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, 2001
- WWW.WORLD BANK.OR
- www.jfs.tku.edu.yw
- http://www.parsine.com/fa/news